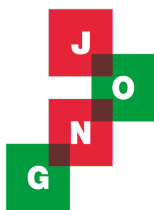

EERLIJK EN DUURZAAM VERBONDEN

VISIE OP EEN DEMOCRATISCHER INFORMATIELANDSCHAP IN 2050

Eindrapport Denktank Media & Democratie | Voorjaar 2023

Jong Wetenschappelijk Bureau GroenLinks

Jong Wetenschappelijk Bureau GroenLinks

E-mail: jongwb@groenlinks.nl

Website: www.wetenschappelijkbureaugroenlinks.nl

Utrecht, februari 2023

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Inhoud

Inhoud	2
Voorwoord	3
Inleiding	4
Wat is een informatielandschap?	7
Zenders	7
Media	7
Ontvangers	8
Normen, waarden, cultuur	8
Infrastructuur	9
Het huidige informatielandschap	10
Krachten van het huidige informatielandschap	10
Uitdagingen van het huidige informatielandschap	11
Het ideale informatielandschap	14
Autonomie	14
Rechtvaardigheid	15
Menselijkheid	16
Duurzaamheid	17
Scenariodenken	18
De mate van digitalisering (horizontale as)	19
De machtsverdeling in het informatielandschap (verticale as)	19
Overzicht van de vier scenario's	20
Scenario 1: Cyberdictatuur	21
Scenario 2: Digitale degrowth	22
Scenario 3: Eco-enclaves	23
Scenario 4: Techno-anarchisme	25
Conclusie en aanbevelingen	27
Dankwoord	30
Colofon	31

Voorwoord

Dankzij drie Amerikaanse technici zag de eerste digitale boodschap in 1969 het levenslicht. Een computer van de universiteit van Los Angeles verstuurde een bericht naar een computer van de universiteit van Stanford. Door een fout in de code kwamen slechts de eerste twee letters van de boodschap LOG IN door. Maar dat maakte voor de grootsheid van de gebeurtenis weinig uit. Het begin van wat zich later ontwikkelde tot het internet was geboren.

Het duurde nog 14 jaar voordat er een open netwerk van computerverbindingen ontstond en 21 jaar voordat het world wide web werd geïntroduceerd. De eerste online winkels (1994), het eerste sociale netwerk (1997) en de introductie van internetbankieren (1999) resulteerden in een internetzeepbel die na de eeuwwisseling barstte. De hosannastemming kwam abrupt ten einde.

Inmiddels zijn we alweer 23 jaar op weg in de 21ste eeuw. We stellen vast dat onze samenleving voor een belangrijke mate een digitale samenleving is geworden. In dit rapport laat een groep denkers vanuit ons Jong Wetenschappelijk Bureau (Jong WB) zien wat dat betekent voor hoe het informatielandschap eruitziet. Maar ze gaan vooral ook in op de vraag hoe dit landschap er idealiter uit zou moeten zien. Want het ideaal van een autonome, menselijke, rechtvaardige en duurzame digitale samenleving lijkt verder weg dan ooit.

Ondanks de vele sociale, economische en democratische vruchten die we plukken van digitalisering en technologie, wordt de fruitmand ook besmet door een aantal rotte appels. We zien dat de open en vrije samenleving en onze democratie en rechtsstaat onder druk staan door machtsmonopolies van Big Tech en hun surveillancekapitalisme, door misogyne en racistische haatcampagnes of door de verspreiding van desinformatie. We zien hoe datahonger van overheden en veiligheidsdiensten de privacy van burgers aantast. En we zien hoe groot de impact is van technologie en de digitale samenleving op schaarse metalen en op ons energieverbruik.

Afkomstig uit een generatie die is opgegroeid met het internet, heeft een denktank van ons Jong WB afgelopen jaar de tanden gezet in het vormgeven van een nieuwe visie op het samenspel tussen media en democratie. Met de voorstellen die ze in dit rapport doen, laten ze een nieuw geluid horen. Hoe kan het informatielandschap er in 2050 uitzien, zonder de beschreven rotte appels? Het is een geluid dat vraagt om breed gedeeld te worden, zowel in de politiek als daarbuiten, zowel via de oude als via de nieuwe media.

Noortje Thijssen

Directeur Wetenschappelijk Bureau GroenLinks

Inleiding

De manier waarop we informatie uitwisselen is continu in beweging en elke vernieuwing van het medialandschap brengt zowel mogelijkheden als zorgen met zich mee. Bij het ontstaan van de drukpers, de radio, de tv en het internet - innovaties die inmiddels niet meer weg te denken zijn - overheerste aan het begin vooral kritiek en angst voor wat verloren zou gaan. In het inmiddels klassieke boek *Amusing Ourselves to Death* (1982) schetst mediatheoreticus Neil Postman hoe een op entertainment en reclameblokken georiënteerde televisiecultuur zou leiden tot politieke onverschilligheid bij de bevolking, en ook haar vermogen tot rationele argumentatie aan zou tasten.¹ Postman week in zijn kritiek af van iemand als Walter Lippmann, die in *Public Opinion* (1922) waarschuwde dat massamedia ons denken inkaderen en dus effectieve middelen van manipulatie zouden zijn.² Als we verder teruggaan in het verleden, vinden we dat ook de drukpers - door Postman geroemd als een emanciperende uitvinding - mogelijk een demystificatie van de wereld en een nieuw soort mensbeeld heeft gebracht³, omdat deze ons instrumenteel naar de wereld heeft laten kijken.

Achter al deze observaties gaat één vraag schuil, die vandaag de dag nog steeds relevant is: Wat zijn de gevolgen van de huidige veranderingen binnen ons informatielandschap voor de democratie en hoe gaan we met die veranderingen om? Dat is het vertrekpunt voor dit rapport.

Een actie horizon voor 2050

Dit is niet het eerste rapport over de relatie tussen media en democratie. Kritische kanttekeningen bij de *status quo* zijn er in overvloed, zoals in het Nederlandse taalgebied de vele onderzoeken van het Rathenau Instituut⁴ of *Bits of Freedom*.⁵ Dit soort rapporten hebben in het recente verleden geleid tot de implementatie van een reeks Europese wetten. Deze *Digital Services Act (DSA)* en *Digital Markets Acts (DMA)*⁶ zetten stappen in de goede richting.⁷ Allereerst door te focussen op het tegengaan van monopolies (DMA), maar ook door in te zetten op transparantie wat betreft moderatie en aanbevelings-functies binnen platforms (DSA). Bovendien vragen zij aandacht voor de macht van gebruikers ten aanzien van deze platforms, bijvoorbeeld voor meldprocedures (DSA).

Het blijft voor beleidsmakers echter vooral een kwestie van *reageren* op bestaande ontwikkelingen, terwijl je ook actief en systematisch zou kunnen nadenken over een ideaalbeeld. Deze passieve houding is jammer, omdat 'het digitale' vaak – met name vanuit de libertarische hoek – als een

---

¹ Neil Postman, *Amusing Ourselves to Death* (1982).

² Walter Lippmann, *Public Opinion* (1922).

³ Marshall McLuhan, *The Gutenberg Galaxy* (1962), besproken door Federico Ponzoni in *Humanum*: <https://humanumreview.com/articles/the-gutenberg-galaxy-how-mcluhan-opened-a-new-path-in-the-digital-age-to-the-socratic-ideal-of-the-examined-life>

⁴ Zie voor een overzicht de site van het Rathenau Instituut: <https://www.rathenau.nl/nl/digitalisering>

⁵ Zie <https://www.bitsoffreedom.nl>

⁶ <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act-package>

⁷ Zie bijvoorbeeld de reactie van *Algorithm Watch*: <https://algorithmwatch.org/en/dsa-explained/> en de reactie van de Europese fractie van GroenLinks: <https://europa.groenlinks.nl/vijf-voorstellen-om-het-internet-te-repareren><https://europa.groenlinks.nl/vijf-voorstellen-om-het-internet-te-repareren>

domein met bijna onbegrensde mogelijkheden is opgevat. Ze kan daarmee ook een kans vormen voor de verwezenlijking van groene en linkse idealen.

Als jonge denkers, geïnteresseerd in de continue ontwikkeling van het informatielandschap, pakken wij de uitdaging op door na te denken over radicale oplossingen die zich (nog) aan de rand bevinden van wat technisch gesproken haalbaar is. Dit hangt samen met het feit dat de meeste leden van de denktank strikt genomen geen experts op het gebied van (de relatie tussen) digitale media en democratie zijn, maar wel een sterke interesse hebben in één of meerdere aspecten van deze problematiek. In tegenstelling tot bestaande rapporten denken we niet *vanuit* huidige trends, maar beoordelen we deze vanuit een (democratisch) ideaalbeeld. Hierbij vragen we ons af hoe het informatielandschap effectief in deze richting bijgestuurd kan worden. We kijken daarbij vooruit naar het jaar 2050.

Democratie en het informatielandschap

Dit rapport bespreekt de inrichting van het *informatielandschap*. Binnen dit landschap concentreren we ons met name op het niveau van de *infrastructuur*, dat wij breed definiëren als het netwerk van voorzieningen dat de (digitale) communicatie van informatie mogelijk maakt. Dit thema is wat ons betreft nauw verweven met het ontwerp van deze infrastructuur, waar gemeenschappelijke normen en waarden een belangrijke rol in spelen. Deze normen en waarden kunnen, wanneer ze concreet benoemd worden, het debat openen over hoe het informatielandschap eruit moet zien. De wetenschap en journalistiek kunnen daarbij een belangrijke rol spelen.

De relatie tussen de infrastructuur van digitale media en het publieke debat is indirect: Marshall McLuhan's klassieke aforisme – *the medium is the message* – laat zien dat media van grote waarde zijn voor de perceptie van, en de omgang met informatie en zodoende ook voor de vorm en inhoud van het publieke debat. Het publieke debat is onontbeerlijk voor het functioneren van onze democratie, omdat het debat (selectief) definieert welke sociale problemen op de maatschappelijke agenda terechtkomen – *“what you see is all there is”* aldus Daniel Kahneman. Net zo wordt door het publieke debat ingekaderd op welke manier deze problemen zouden moeten worden aangepakt en opgelost. Als gevolg hiervan is de digitale infrastructuur van ons informatielandschap van cruciale invloed op het *hoe* en *wat* van onze democratie.

De vraag is hoe we zorgen voor een duurzaam, veerkrachtig en inhoudelijk publiek debat dat in staat is om de grote uitdagingen van de 21e eeuw aan te pakken. Welk informatielandschap en welke digitale infrastructuur maken een dergelijk publiek debat mogelijk? Dit is een tweede centrale vraag in dit rapport.

Belangrijke kanttekening waar het gaat om 'het informatielandschap', is dat het informatielandschap niet bestaat uit nauw begrensde, regionale eenheden. Het is eerder een overlappend spectrum waarin zowel Nederlandse als Europese en mondiale partijen een rol spelen. We richten ons in dit rapport en in onze aanbevelingen dan ook op verschillende niveaus.

Leeswijzer

Dit rapport bestaat uit vijf delen. Het eerste deel definieert de relevante begrippen. Vervolgens bespreken we de belangrijkste problemen met betrekking tot het huidige informatielandschap, welke naar onze verwachting relevant zullen blijven richting 2050. Daarna definiëren we een ideaalbeeld, dat als leidraad zal dienen voor de rest van het rapport. Het hoofdbestanddeel van het rapport bestaat uit vier scenarioschetsen voor 2050 waarin de twee belangrijkste ontwikkelingen binnen het informatielandschap tegen elkaar af worden gezet. Per scenario wordt gekeken in hoeverre er van het ideaalbeeld afgeweken wordt en hoe er bijgestuurd kan worden in de richting van het ideaalbeeld.

Dit rapport is het resultaat van een intensief proces van vier werksessies in zes weken, een relatief korte periode om zo'n complex probleem in kaart te brengen en relevante aanbevelingen te formuleren. Het resultaat is daardoor, vanzelfsprekend, onvolledig. Toch hopen wij met deze analyses een door idealen gedreven discussie te openen over het informatielandschap in 2050. Wij willen de collectieve passiviteit ten aanzien van digitale media doorbreken en bruikbare voorstellen doen die de discussie verder brengen en ons eigen ideale informatielandschap een stukje dichterbij.

Utrecht, februari 2023

Daan Bos, Reinder Bosman, Sem van Boxtel, Juul Evertse,
Bram van den Heuvel, Roos van Leeuwen en Rianne Riemens
Deelnemers Denktank Media en Democratie

Wat is een informatielandschap?

Een informatielandschap beschrijft het netwerk van zenders, mediums en ontvangers waarlangs informatie zich verspreidt door een samenleving. In dit hoofdstuk staan we stil bij elk van deze onderdelen, met als doel meer overzicht te krijgen over wat een informatielandschap behelst.

Afbeelding 1: De vier aspecten van een informatielandschap.

Zenders

Ieder mens kan informatie verzenden, en daarmee kan ook iedere groep mensen (organisatie, club, bedrijf, instantie en overheid) informatie verzenden. Zenders bevinden zich op een spectrum wat betreft hun bereik. Zo kan persoonlijke informatie gezonden worden door een zender aan een ontvanger, kan lokale informatie verzonden worden binnen gelimiteerde groepen en hebben sommige zenders het vermogen informatie te verzenden op nationale of mondiale schaal. Daarnaast is er een spectrum waar het gaat om subjectiviteit/objectiviteit van zenders: van verspreider van meningen, via gerucht en nieuws, tot zender van wetenschappelijke kennis. Tot slot kunnen we een onderscheid maken tussen het zenden via centrale en decentrale media. Bij centrale media kan gedacht worden aan uitgevers en tv-omroepen. Bij decentrale media heeft bijna iedereen toegang tot massaplatforms. Denk hierbij bijvoorbeeld aan YouTube, Twitter en Instagram.

Media

Een medium is de manier waarop informatie van zender naar ontvanger komt. Dit medium bevindt zich in een bepaalde fysieke of digitale infrastructuur en legt de connectie tussen zender en ontvanger. Bij centrale media is wat wanneer te zien is meestal al bepaald door de ontvanger dan wel de zender: je zet zelf je tv op NPO 3 maar de omroepcoördinator heeft bepaald welk programma daar om kwart over zeven wordt uitgezonden. In het decentrale landschap zijn er veel meer zenders en veel meer ontvangers, en heeft het medium in beide richtingen een grotere rol: veel zenders hebben toegang, maar het medium bepaalt welke informatie veel wordt verspreid en welke weinig. Ook veel ontvangers hebben toegang, maar het medium bepaalt welke informatie zij (met prioriteit) voorgeschoteld krijgen, vaak door het gebruik van een algoritme.

Moderne digitale media opereren het liefst als gesloten ecosysteem: als Facebookgebruiker kun jij met Facebook enkel praten met andere Facebookgebruikers (en niet met Twittergebruikers). Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld telefonie of email, waar er sprake is van interoperabiliteit - het zonder beperkingen kunnen samenwerken van systemen of producten - tussen verschillende telecomproviders of e-mailproviders. Interoperabiliteit zorgt ervoor dat providers voor een consument inwisselbaar worden en verkleint hun macht daarmee aanzienlijk.

Ontvangers

Als ontvanger (meestal een individu) heb je enkele basale keuzes over welke informatie je wel of niet wil ontvangen. Je beslist welke boeken of kranten je koopt en leest, wiens telefoontjes je wel en niet opneemt en naar welke tv-zenders je kijkt. Tegelijkertijd kan er ook een hoop informatie in de vorm van advertenties of suggesties aan je worden opgedrongen. Hoe je als ontvanger omgaat met de informatie die je binnenkrijgt, wat je wel of niet gelooft en wat je wel of niet leest, luistert of kijkt, wordt bepaald door je eigen waarden, opvoeding en informatievaardigheden, maar ook door de biases en psychologische zwakheden die ieder mens van nature in zich draagt. Daarnaast wordt dit mede bepaald door de wijze waarop zenders en mediums hierop inspelen. In het huidige informatielandschap is de mogelijkheid om je eigen "feed" samen te stellen beperkt. Bij centrale media hangt de keuze van de ontvanger minder af van het gekozen medium, maar bepaalt de keuze voor een platform deels ook welke informatie je voorgeschoteld krijgt en met wie je wel en niet kan communiceren.

Normen, waarden, cultuur

Een informatielandschap behelst ook de regels omtrent wie wat wel of niet mag zeggen, welke (fatsoens-)normen er gelden op het gebied van communicatie, wie bepaalt wat wel of niet waar is en hoe die meta-informatie over welke informatie klopt dan weer gedeeld wordt. Deze regels zijn niet duidelijk te koppelen aan een van de drie rollen van zender, medium en ontvanger, maar vormen als het ware een fundament waarbinnen het informatielandschap bestaat. Deze normen en waarden zijn niet universeel en boven alle twijfel verheven. Zo wordt betrouwbaarheid vaak afgelezen aan de reputatie van de zender (universiteiten, pers, overheidsinstanties), maar tegelijkertijd kunnen redelijke mensen het oneens zijn over de feiten.

De normen en waarden rondom kennis en informatie die we associëren met de liberale democratie (vrijheid van meningsuiting, persvrijheid, vrijheid van vereniging en godsdienst en de rechtsstaat) zijn bedacht in de tijd van kranten en boeken. Het toepassen van deze waarden op moderne digitale media roept spanningen op.

Dit is niet per se omdat deze waarden niet compatibel zijn met de digitale wereld, maar omdat moderne digitale media doorgaans gerund worden door grote, buitenlandse privébedrijven. De functie die deze bedrijven in de digitale samenleving vervullen *voelt* publiek maar *is* privé, en deze mediums zijn dus ook niet gebonden aan grondrechten als vrijheid van meningsuiting en andere regels. Op Europees niveau wordt er gewerkt aan wetgeving om bepaalde normen op het gebied van bijvoorbeeld privacy wettelijk afdwingbaar te maken, maar het spanningsveld blijft bestaan.

Infrastructuur

Een belangrijke factor in het overbrengen van informatie is de infrastructuur. Centrale informatie-infrastructuur heeft als gemeenschappelijke deler dat het (relatief) traag is en doorgaans onder redactionele controle staat (radio, tv, boeken, kranten) of enkel geschikt is voor één op één privé communicatie (telefoon, sms, post). De introductie van een meer decentrale informatie-infrastructuur kan gezien worden als een belangrijke patroonbreuk.

Er zijn (ruwweg) vijf niveaus van digitale infrastructuur te onderscheiden⁸:

1. *De fysieke laag.* Dit zijn de daadwerkelijke kabels, servers en machines die de informatie rondzenden of opslaan. Het al dan niet aanleggen, onderbreken of zelfs saboteren van deze infrastructuur kan grote gevolgen hebben voor het functioneren van het internet, en sommige landen gebruiken dit als machtsmiddel.
2. *De internetprotocollen.* Dit zijn afspraken tussen softwaremakers over hoe computerprogramma's met elkaar praten. Iets als e-mail bestaat bij de gratie van het feit dat elk e-mailprogramma aan de achterkant op dezelfde manier een e-mail verpakt en verstuurt, zodat elk ander e-mailprogramma deze kan ontvangen. Omdat dit afspraken zijn die niet vanuit één instantie of overheid komen, zijn ze moeilijker te controleren.
3. *Hosting.* Hier gaat het om de machines die informatie die "op het internet" of "in de cloud" staat daadwerkelijk opslaan. Ergens ter wereld is één fysieke machine (of meer, als er back-ups of redundante systemen zijn) waarop jouw e-mailbericht of Facebookfoto daadwerkelijk staat opgeslagen. Degene die die machine bezit of beheert, heeft daar dus enige controle over.
4. *Data en de algoritmes die data verspreiden en selecteren.* De informatie (of data) die via het internet verspreid wordt, of die op een vrij toegankelijke server staat opgeslagen, wordt gebruikt om algoritmes te trainen. Deze nemen geautomatiseerde beslissingen over zeer uiteenlopende zaken.
5. *Applicaties.* Dit zijn de programma's op jouw eigen digitale apparaat (tv, smartphone, laptop of slimme koelkast) die via protocollen bepaalde data opvragen bij de server waar deze data op gehost wordt, en zo jouw apparaat laten communiceren met andere apparaten. Welke data wordt opgevraagd en wat daar op jouw apparaat mee gedaan wordt, hangt maar net af van welke applicaties je gebruikt en hoe je die inzet. De maker van jouw applicatie heeft controle over wat je als gebruiker wel of niet kunt doen en over wat de applicatie wel of niet met jouw data doet.

Om een informatielandschap te begrijpen, is het belangrijk om van elk van de drie rollen (zender, medium, ontvanger) te weten wie die uitvoert en wie er bepaalt wat er wel en niet verzonden, verspreid en ontvangen mag worden.

Kritische vragen over infrastructuur, zoals waar de kabels liggen, waar de servers staan, wie de protocollen schrijft, wie de hosting doet, wie het algoritme schrijft, wie welke data mag gebruiken, wie jouw applicaties schrijft en welke regels van toepassing zijn, zijn erg belangrijk om informatie op waarde te kunnen schatten.

---

⁸ Deze vijf lagen worden hier omschreven en in beeld gebracht: <https://delichtkogel.nl/nieuwe-editie/internet-5-lagen/>

Het huidige informatielandschap

Krachten van het huidige informatielandschap

Voor we ons ideale informatielandschap van de toekomst introduceren, staan we stil bij het huidige landschap. Wat is er goed en wat kan er beter? We belichten eerst twee positieve kanten van het huidige landschap: veelstemmigheid en toegankelijkheid. Vervolgens bespreken we vijf belangrijke uitdagingen.

Veelstemmigheid

Veelstemmigheid is een positief aspect van het huidige informatielandschap. Ook al lijken de utopische beginselen van het internet soms uit het zicht verdwenen, het internet biedt via sociale media nog steeds de mogelijkheid om (eventueel anoniem) op een laagdrempelige manier met anderen in contact te komen, ongeacht waar zij wonen. Dit bekrachtigt de vrijheid van vereniging en heeft een mobiliserende werking die zich uit op momenten van politieke onvrede, zoals bijvoorbeeld tijdens de Arabische lente. Verder is er over elk onderwerp, maatschappelijk probleem of politiek perspectief – als je het weet te vinden – kwalitatieve informatie beschikbaar.

Het traditionele informatielandschap biedt tot op zekere hoogte ook ruimte aan veelstemmigheid. De Nederlandse publieke omroep biedt verschillende partijen de mogelijkheid om - binnen gestelde kaders - programma's te ontwikkelen die zowel het 'analoge' als het 'digitale' publiek bereiken. Ook de verschillende nieuwsmedia bieden dankzij een integer redactiemodel kwalitatieve informatie aan en dragen zodoende bij aan een inhoudelijk publiek debat. Dit bestel heeft lange tijd goed gefunctioneerd en moet in het licht van de verdergaande digitalisering niet volledig herzien, maar juist gekoesterd worden.

Toegankelijkheid

Ook de toegankelijkheid van het huidige informatielandschap is redelijk adequaat. In combinatie met veelstemmigheid draagt toegankelijkheid bij aan een kwalitatief publiek debat. De relatief laagdrempelige toegang tot informatie via het internet (Wikipedia) of publieke instituties zoals bibliotheken en onderwijs zijn cruciaal en moeten zodoende in stand gehouden worden. Wat ons betreft gaat toegankelijkheid echter niet alleen over de beschikbaarheid van (kwalitatieve en pluriforme) informatie, maar ook over de mogelijkheid en kunde om het uitgestrekte digitale informatielandschap te kunnen navigeren. Hoe maken we gebruik van het internet? Op veel plekken in de samenleving wordt op een positieve manier gebruik gemaakt van de mogelijkheden die het internet biedt, zo is bijvoorbeeld diepgravende onderzoeksjournalistiek (zoals Follow the Money) gebaat bij toegang tot het internet. Dergelijk onderzoek heeft onder andere geleid tot meer transparantie van machtsrelaties. Ook hebben sociale media eraan bijgedragen dat lokale en nationale politici beter bereikbaar zijn en gemakkelijker ter verantwoording te roepen.

Uitdagingen van het huidige informatielandschap

Naast de positieve punten zien we ook uitdagingen in het huidige Nederlandse en Europese informatielandschap. Als we ons een ideaalbeeld van de toekomst voorstellen, constateren we dat er op verschillende vlakken nog grote uitdagingen zijn. We lichten er een aantal uit: onvolledige veiligheid, ondemocratische interfaces, digitale verdwaling, machtsconcentratie en dataïsme.

Onvolledige veiligheid

Op verschillende niveaus zijn er veiligheidsrisico's verbonden aan het feit dat zoveel van ons dagelijkse leven en publieke voorzieningen afhankelijk zijn van de internetinfrastructuur. Wekelijkse nieuwsberichten over criminele hacks, spam, phishing, schadelijke ransomware of zelfs digitale oorlogsvoering laten zien dat zowel individuen als overheden kwetsbaar zijn voor deze praktijken. Waar het de relatie tussen media en democratie betreft, is met name het risico op georganiseerde desinformatie relevant – organisaties zoals het Rathenau Instituut hebben hier reeds op gewezen.⁹ Het gevaar van filterbubbels en het zogenaamde *splinternet* is door sommigen echter ook genuanceerd.¹⁰ Dit thema zal onder het kopje “digitale verdwaling” verder besproken worden.

Het decentrale karakter van het internet maakt het praktisch onmogelijk om regie te houden op de kwaliteit van informatie. Hierdoor zijn kwetsbare individuen weinig beschermd en komt er veel neer op de zelfredzaamheid van burgers. Dit is wat ons terecht niet rechtvaardig, en draagt bij aan onze overtuiging dat de overheid meer verantwoordelijkheid dient te nemen over het internet, dat steeds meer een publieke voorziening wordt. In de rest van het rapport beschrijven we hoe een goed toegankelijk informatielandschap eruit zou kunnen zien, en wat de rol van de overheid daarin zou kunnen zijn. Aan de complexiteit van het veiligheidsvraagstuk kunnen we in dit rapport echter niet volledig recht doen.

Ondemocratische interfaces

Hoewel we erkennen dat het internet een grote hoeveelheid informatie biedt en gemakkelijke communicatie mogelijk maakt, zijn we kritisch over de manier waarop dit aangeboden wordt. In het ontwerp van websites en apps is niet de gebruikswaarde, maar het commerciële belang van bedrijven bepalend. Apps zoals TikTok staan bekend om algoritmen die de verslavingsgevoelige gebruiker zo lang mogelijk op het platform moeten houden, en ook zoekmachines zoals Google zijn niet alleen gericht op het aanbieden van de beste zoekresultaten, maar ook op het prioriteren van gesponsorde content. En wat te denken van clickbait-artikelen met een lage informatieve waarde, zogenaamde “dark patterns” die de autonomie van gebruikers inperken,¹¹ overmatige advertenties die de aandacht afleiden van de inhoud van het artikel en het effect van YouTube op de aandachtsspanne van kinderen? Dergelijke ontwerptrucs zorgen ervoor dat gebruikers meer

---

⁹ Zie bijvoorbeeld het rapport van het Rathenau Instituut, *Digitale dreigingen voor de democratie – over nieuwe technologie en desinformatie* (2020). <https://www.rathenau.nl/nl/digitalisering/digitale-dreigingen-voor-de-democratie>

¹⁰ Zie bijvoorbeeld het artikel van Jacob Weisberg. “Bubble Trouble: Is Web Personalization turning Us into Solipsistic Twits?” *Slate* (10 juni 2011), via: <https://slate.com/news-and-politics/2011/06/eli-pariser-s-the-filter-bubble-is-web-personalization-turning-us-into-solipsistic-twits.html>

¹¹ Zie ook het korte *Bits of Freedom*-rapport *Wat moet er gebeuren* (2021). Zie: <https://www.bitsoffreedom.nl/wp-content/uploads/2021/02/20210205-wat-moet-er-gebeuren-v1-1.pdf>

tijd op het internet doorbrengen dan gewenst en geen autonome keuzes kunnen maken over welke informatie zij aangeboden krijgen. De huidige architectuur van het internet gaat zodoende ten koste van wat wij 'ontvangstvrijheid' noemen.

De normalisering van cookie-melders en advertenties laat zien dat we gewend zijn geraakt aan deze commerciële architectuur van het internet, en deze *status quo* ook niet meer actief bevragen. Een belangrijke rol hierin spelen de grote Amerikaanse en Chinese techbedrijven die als poortwachters dienen voor grote delen van het internet en een vermogen verdienen aan het verkopen van advertenties en gedragsvoorspellingen. De politieke risico's hiervan werden pijnlijk duidelijk met het *Cambridge Analytica*-schandaal. Hoewel er wel meer ethische alternatieven zijn, zijn deze soms minder gebruiksvriendelijk en worden deze niet gesteund door grote instanties. Dit leidt ertoe dat de publieke voorziening van (kwalitatieve) informatie en communicatie vrijwel volledig afhankelijk is geworden van grote commerciële partijen.

Digitale verdwaling

Hoewel we toegankelijkheid als positieve eigenschap van het huidige landschap aanwijzen, zien we ook nog uitdagingen. Zowel het navigeren van het (commerciële) internet als het inschatten van de kwaliteit van informatie vraagt een vrij adequate (digitale) geletterdheid. 'Digibetisme' zorgt daarom net als analfabetisme voor kansenongelijkheid. Hoewel het aantal mensen dat is opgegroeid met digitale technologieën steeds groter wordt, bestaat het risico dat niet iedereen financiële toegang heeft tot het internet, of over de vaardigheden bezit om criminaliteit te herkennen en informatie op waarde te schatten. Deze vaardigheden worden ook beknelde door de overdadigheid van het informatieaanbod en de daarbij behorende versnippering van het informatielandschap – met verschillende, door elkaar sprekende ideologische stemmen. Zo draagt het internet bij aan steeds meer uiteenlopende visies op werkelijkheid en kennis, wat tot het idee van filterbubbels of echokamers geleid heeft.

Het dilemma hierbij is dat een deel van dit 'filter'-karakter (zie ontvangstvrijheid) vrijwillig is en pluriformiteit in de hand werkt. Zulke 'filterwerking' is wenselijk. Aan de andere kant kunnen uiteenlopende visies op de werkelijkheid ervoor zorgen dat er geen dialoog meer mogelijk is over bepaalde collectieve problemen en een gezamenlijke oplossing daarmee steeds moeilijker wordt. Wat ons betreft gaat dit ten koste van het democratische proces – waarin tegenstrijdige meningen zo nu en dan met elkaar botsen in plaats van elkaar structureel te ontwijken. We moeten zorgen voor een ruimte waarin digitale 'bubbels' worden geknapt en het democratisch proces volledig tot wasdom kan komen.

Toenemende machtsconcentratie

Een groot deel van de problemen van het internet hangt samen met de kwestie van eigenaarschap over de internetinfrastructuur. Doordat grote internetplatforms door een select aantal bedrijven beheerst worden, hebben zij een enorme invloed. Zij treden niet alleen op als poortwachters, maar privatiseren ook taken die eerder publiek georganiseerd waren en verbreden hun invloed over vele sectoren. Daarnaast is bekend dat hun verdienmodel ook (deels) op de data van gebruikers draait. Grootschalige dataverzameling maakt dat burgers niet langer als individuen worden gezien, maar als input voor een economisch systeem dat ook wel platformkapitalisme of

surveillancekapitalisme wordt genoemd.¹² Dit is ten koste gegaan van publieke waarden zoals transparantie en autonomie.¹³ Verder is de afgelopen jaren ook gebleken hoe lastig het is om deze machtige en kapitaalcrachtige bedrijven aan banden te leggen en dat er over de gehele breedte gebrek is aan regie en aansprakelijkheid. De overheid gaat hier voorlopig deels in mee, maakt gebruik van de beschikbaarheid data en besteedt een deel van haar taken ook uit aan 'Big Tech' en haar applicaties. Zij kan hierin een actievere rol aannemen.

Dataïsme

Ten slotte zien we ook een meer fundamenteel probleem met het huidige landschap en de manier waarop het gebruik van een commercieel internet gemeengoed is geworden. Verschillende filosofen hebben erop gewezen dat het internet en computers niet alleen ons dagelijks leven ingrijpend hebben veranderd, maar ook ons mensbeeld. In de ideologie van het dataïsme staan rationalisering en efficiëntie centraal, in die zin dat wordt aangenomen dat de grootschalige verzameling van data tot kennis – of zelfs het voorspellen van de toekomst – kan leiden.¹⁴ Met digitalisering ontstaat de drang om veel waarde te hechten aan de beschikbaar geworden data en deze te gebruiken als input voor het perfectioneren van algoritmen of (zelfs) het genereren van beleid. Dit heeft ook drastische gevolgen voor het informatielandschap, bijvoorbeeld in de verarming van de journalistieke kant van het informatielandschap. Wat ons betreft moet deze ideologie kritisch bevestigd worden en niet te pas en te onpas ingezet worden.

---

¹² Zie bijvoorbeeld het boek van Shoshana Zuboff, *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power* (2019).

¹³ Voor een uitgebreide bespreking hiervan, zie *De Platformsamenleving* van José van Dijck, Thomas Poell en Martijn de Waal (2016).

¹⁴ Zie opnieuw Rasch, *Fricitie*. Een verkorte versie van het werk is te lezen in *De Groene Amsterdammer*: <https://www.groene.nl/artikel/de-wereld-is-groter-dan-data>. De term 'data' wordt hier opgevat als de verzameling van kwantitatieve feiten en het gebruik daarvan voor (objectieve) analyse.

Het ideale informatielandschap

Centraal in ons ideale informatielandschap staan vier maatschappelijke waarden, aan de hand waarvan we de kenmerken van dit landschap verder uitwerken. Het gaat om menselijkheid, rechtvaardigheid, autonomie en duurzaamheid.¹⁵¹⁶ Hieronder beschrijven we per waarde hoe deze in het ideale informatielandschap gewaarborgd kan worden. Per waarde onderscheiden we twee lagen: informatie en infrastructuur. Deze beschrijving is bewust in actieve vorm en tegenwoordige tijd geformuleerd, alsof ons ideale informatielandschap al bestaat.

Autonomie

Onder autonomie verwijzen we naar de zelfbeschikking van burgers: de vrijheid om zelfstandig beslissingen te maken. Om dit te kunnen garanderen in het online informatielandschap is privacy een belangrijke publieke waarde. Daarnaast moet voorkomen worden dat bedrijven hun platformen steeds verslavender maken. Autonomie gaat tegelijkertijd ook over de zelfbeschikking van andere actoren, met name overheden, en hun vermogen om zeggenschap te houden over het informatielandschap, waarbij publieke belangen voorrang krijgen boven commerciële belangen. Het Rathenau Instituut vat het kernachtig samen in een vraag: "Wie bezit wat en onder welke voorwaarden, wie is waarvoor verantwoordelijk en aansprakelijk?"¹⁷

Een belangrijke casus is de opslag van gegevens, zowel op het niveau van infrastructuur als informatie. Op verschillende schaalniveaus denken overheden momenteel na over hun 'cloudstrategie' voor de komende decennia. Idealiter wordt deze infrastructuur gebouwd en onderhouden zonder de medewerking van big tech platformen, maar toch zien we dat overheden hier autonomie inleveren, met als argument veiligheid en efficiëntie.¹⁸ Maar, met genoeg investeringen en de juiste expertise zou een Europese clouddienst ook veilig, zelfs veiliger, kunnen zijn. Dit geldt ook voor de burgers, die zeggenschap over hun data behouden.

Het informatielandschap van 2050 bestaat uit een meerlaagse publieke infrastructuur, die volledig onafhankelijk van big tech opereert. Hoewel deze infrastructuur uit een Europese, gedeelde laag kan ontstaan van o.a. internetkabels en een clouddienst, bestaat deze publieke infrastructuur verder uit een verzameling van diensten die opereren volgens Europese normen en waarden. Zo ontstaat er een gevarieerd ecosysteem, waar openheid en interoperabiliteit centraal staan. Dit ecosysteem kan ook gezien worden als een publieke ruimte, gestoeld op de principes van openheid, transparantie, aansprakelijkheid, soevereiniteit en gebruiksvriendelijkheid. In Nederland wordt hieraan gewerkt door Public Spaces, dat opereert vanuit deze vijf principes.¹⁹

---

¹⁵ De eerste drie zijn in de onderwijsorganisatie SURF erkent als hoofdwaarden, duurzaamheid voegen we zelf toe. Zie <https://www.surf.nl/over-surf/waardenwijzer-ondersteunt-gesprek-over-publieke-waarden-bij-digitalisering>

¹⁶ We volgen hiermee deels de zeven maatschappelijke en ethische thema's die het Rathenau Instituut onderscheidt in het rapport *Opwaarderen* (p. 47). Naast de drie van SURF onderscheidt het Rathenau ook privacy (valt bij ons onder autonomie), veiligheid, controle over technologie en machtsverhoudingen.

¹⁷ Zie <https://www.rathenau.nl/nl/digitalisering/digitaliseren-vanuit-publieke-waarden>.

¹⁸ Voor kritiek op de Nederlandse strategie: <https://www.rathenau.nl/nl/berichten-aan-het-parlement/overwegingen-bij-het-rijksbreed-cloudbeleid>. Voor kritiek op de Europese strategie, specifiek Gaia X, zie bijvoorbeeld: <https://www.euractiv.com/section/digital/opinion/gaia-x-a-trojan-horse-for-big-tech-in-europe/>

¹⁹ Zie bijvoorbeeld hun manifest: <https://publicspaces.net/2018/06/28/manifesto/>.

In het informatielandschap is interoperabiliteit gewaarborgd: er is vrij verkeer mogelijk tussen platforms, waarbij alleen noodzakelijke gegevens worden uitgewisseld. Er zijn nog steeds commerciële bedrijven actief op het internet, maar zij moeten aan strenge regels voldoen wat betreft de opslag en verwerking van data en kunnen niet optreden als poortwachters rond belangrijke, publieke diensten.

Het recht op privacy wordt zo goed mogelijk gewaarborgd. Burgers hebben veel regie over hun data en hun internetgedrag wordt niet gevolgd en gemonitord. Hierdoor verdwijnen zaken zoals gepersonaliseerde websites en advertenties, tenzij personalisatie als keuze aan de burger wordt gegeven. Het recht om vergeten te worden is belangrijk en goed te waarborgen, omdat data zoveel mogelijk 'lokaal' wordt opgeslagen. Met tools zoals IRMA²⁰ worden gegevens veilig uitgewisseld.

Deze veiligheid gaat gepaard met een zekere vrijheid, namelijk zend- en ontvangstvrijheid. Dit houdt in dat burgers meer sturing hebben over met wie zij informatie delen en welke informatie hen bereikt. Deze vrijheden staan enigszins op gespannen voet: wanneer je alles mag zenden heeft dit ook gevolgen voor de ontvangstvrijheid. Ontvangstvrijheid betekent dat je vrij moet kunnen navigeren op het internet en je af moet kunnen schermen van bepaalde content. Met volledige zendvrijheid kan dit lastig zijn. In een ideaal informatielandschap is dit in balans. Door de keuzevrijheid in de architectuur van het internet zijn er veel manieren om het internet te gebruiken, waarbij wel het risico ontstaat dat gebruikers zich nog meer in bubbels gaan bevinden.

Rechtvaardigheid

Onder rechtvaardigheid verstaan we dat burgers gelijk, inclusief en integer worden behandeld. Dit houdt in dat de discriminatie en uitsluiting van groepen en individuen actief wordt bestreden. Auteurs zoals Cathy O'Neil en Virginia Eubanks hebben erop gewezen dat algoritmen onrechtvaardigheid kunnen versterken, wat een scherp toezicht op en een terughoudendheid in het gebruik van algoritmen vergt.²¹ Ook moet er toezicht zijn op het naleven van ethische richtlijnen.

De hierboven beschreven publieke infrastructuur moet gebruik maken van open-source hardware en software en transparante algoritmen. Zo is het mogelijk om toezicht te houden op de 'achterkant' van digitale systemen, en kunnen bedrijven of instellingen deze niet afschermen voor gebruikers (alleen als er strikt bepaalde veiligheidsrisico's zijn). Dit vergt van bedrijven dat zij hun verdienmodellen aanpassen, maar ook dat het internet als geheel minder commercieel wordt. Gebruiksvriendelijkheid en -veiligheid komt centraal te staan, en het profileren van gebruikers behoort tot het verleden.

In een rechtvaardig informatielandschap is het belangrijk dat burgers makkelijk toegang hebben tot betrouwbare en falsifieerbare informatie. Informatietechnologie moet relatief goedkoop en goed toegankelijk zijn, en het media-aanbod pluriform en onafhankelijk.

---

²⁰ [IRMA](#) is een platform voor privacyveilig delen van persoonsgegevens. Het wordt gerund door een onafhankelijke stichting, die samenwerkt met SIDN: de Nederlandse autoriteit voor internetdomeinen.

²¹ Zie *Weapons of Math Destruction* van O'Neil (2016) en *Automating Inequality* van Eubanks (2018).

Organen zoals de Autoriteit Persoonsgegevens worden versterkt en uitgebreid, zodat zij de middelen hebben om erop toe te zien dat burgers gelijk worden behandeld. Door meer regie op het informatielandschap wordt het makkelijker om uitwassen te bestrijden en integriteit te bewaken. Deze regie-organen hebben de expertise om toepassingen van kunstmatige intelligentie te keuren en te volgen, zowel voordat ze in gebruik worden genomen (een keuring) en tijdens het gebruik.²²

Menselijkheid

Als derde hoofdwaarde staat menselijkheid, of menselijke waardigheid, centraal. In het informatielandschap moet ruimte zijn voor socialisatie en voortgebouwd worden op het potentieel voor communicatie en gemeenschapsvorming zoals in de begindagen van het internet het geval was. Ondanks de enorme groei van het internet, biedt het landschap ruimte voor betekenisvol contact. Onder menselijkheid verstaan we ook de waardering van menselijke eigenschappen en vaardigheden en bestrijden we de overwaardering van machines. Menselijke waardigheid hangt bijvoorbeeld samen met de mogelijkheid tot een zinvolle tijdsbesteding (werk of vrije tijd). Deze waarden kunnen alleen worden gewaarborgd binnen een veilige infrastructuur.

Als voorwaarde voor menselijk contact bevat het informatielandschap een gedeelde publieke ruimte. Hoewel we deze publieke ruimte wel fysiek kennen in de vorm van openbare ruimtes zoals parken en bibliotheken (al staan deze ook onder druk), is er digitaal niet zo'n gedeelde ruimte.²³ Door apps en websites op lokale schaal te maken, is het mogelijk om meer individueel contact te faciliteren. Daarnaast zien we ook de waarde van intercultureel contact, juist mogelijk gemaakt door het internet.

Zulk menselijk contact op lokaal en globaal niveau vergt dat de infrastructuur veilig is, en bestand is tegen veranderingen, of aanvallen. De infrastructuur moet daarom wendbaar en goed beveiligd zijn, met voldoende financiering en toezicht om dit te waarborgen. Het gaat hierbij om de veiligheid van het individu, maar ook om geopolitieke vraagstukken en de veiligheid van natiestaten en hun burgers. Belangrijk hierbij is om bijvoorbeeld de aanleg en het beheer van internetkabels niet aan commerciële bedrijven over te laten en weerbaar te zijn tegen spionagepraktijken en cyberaanvallen.

Een andere voorwaarde van menselijkheid is het beschikken over de nodige informatie om betekenisvol contact te hebben met anderen. Dit geldt binnen gemeenschappen, maar ook zeker tussen gemeenschappen onderling. Hiervoor is interculturele communicatie belangrijk, waarbij verschillende zienswijzen en leefstijlen overstegen kunnen worden. Hierbij kan sprake zijn van verschillende normen en waarden. Menselijkheid wordt gewaarborgd wanneer het gesprek hierover gefaciliteerd wordt.

---

²² Een voorbeeld van wetgeving waarbij hierop wordt ingegaan is de AI act. <https://artificialintelligenceact.eu/the-act/>.

²³ PubHubs is een Nederlands initiatief van Bart Jacobs en José van Dijck om dit te realiseren.

Duurzaamheid

In bestaande overzichten van centrale waarden en principes ontbreekt er een die juist een centrale rol speelt in het informatielandschap van de toekomst: duurzaamheid. De ontwikkeling van een toekomstbestendig informatielandschap kan alleen plaatsvinden op een veilige planeet, en dus in samenspraak met een toekomstbestendige klimaataanpak. Duurzaamheid speelt een rol op alle lagen van de internetinfrastructuur, van hardware tot software en van Europees tot individueel niveau. Maar duurzaamheid gaat niet alleen over een minimale klimaatimpact; het gaat ook om een toekomstbestendigheid en wendbaarheid op sociaal, politiek en economisch vlak.

Voor een informatielandschap met een zo klein mogelijke klimaatimpact moeten er keuzes worden gemaakt over waar dit landschap wel en niet in voorziet, hoe lang informatie bewaard wordt en waar het internet wel of niet voor gebruik wordt.

Ook vergt het een fundamenteel andere omgang met de grondstoffen en energiebronnen die nodig zijn om het internet draaiende te houden. Fossiele brandstoffen worden vermeden, maar welke keuzes maken we in het gebruik van beperkt beschikbare groene energie? Met het oog op alle vier de waarden die we centraal stellen gaat het voorzien van huishoudens en essentiële infrastructuur voor, en moet het internet daardoor een kleinere belasting betekenen (want in hoeverre is het essentieel?).

Schaarse grondstoffen zijn de basis van de vele apparaten die jaarlijks geproduceerd worden. Deze kunnen veel langer meegaan, mede dankzij het gewaarborgde recht op reparatie. Maar het is niet genoeg om in te zetten op recycling of een circulaire economie, want ook dit kost veel energie en houdt de grootschalige productie van apparaten in stand. Daarnaast is er nog een geopolitieke dimensie bij de grootschalige en mondiaal verspreide productie van digitale apparaten. Waar worden zeldzame aardmetalen gedolven? Hoe wordt er met het milieu omgegaan? Naar wie gaat de winst? Wie mag bepaalde apparatuur leveren, en wie mag die apparatuur ontvangen?²⁴ In een Europese, post-growth samenleving gebruiken we onze apparaten veel langer, zijn ze gemaakt van grondstoffen die eerlijk en niet-schadelijk zijn verkregen en gebruiken we ook minder apparaten. Dit vergt een verandering over de hele productieketen, met positieve gevolgen voor de mensen die meewerken aan de productie als voor de consument²⁵.

---

²⁴ Zie bijvoorbeeld de kwestie rondom [de levering van chipmachines aan China door ASML](#).

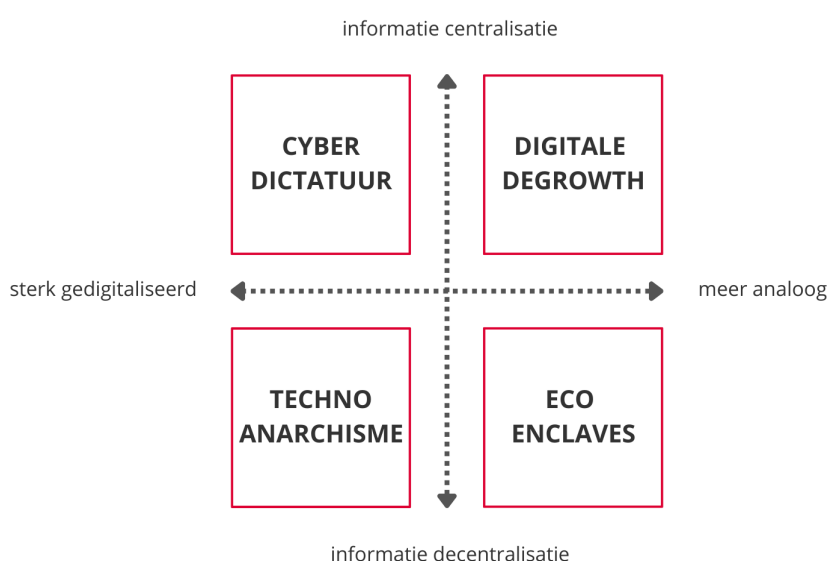
²⁵ Zie voor een diepere kijk op dit onderwerp en enkele aanbevelingen [Metals for a green and digital Europe | Wetenschappelijk Bureau GroenLinks](#).

Scenariodenken

Hoewel het informatielandschap van 2050 zich moeilijk laat voorspellen, presenteren we in dit hoofdstuk vier toekomstscenario's met een heel verschillend informatielandschap. Elk van deze scenario's is een uitvergroting van huidige trends en biedt dus een extreem toekomstbeeld. Door de zichtbare lange termijn-trends op het gebied van het informatielandschap te clusteren ontstaan twee assen waarlangs we de scenario's 'plotten': centralisatie versus decentralisatie en een hoge versus een lage mate van digitalisering. De uitvergroete toekomstscenario's geven een beeld van mogelijk benodigde interventies om het informatielandschap bij te sturen naar het ideaalbeeld.

De twee gekozen assen representeren de twee kernthema's van ons rapport: democratie en digitalisering. Democratie hangt voor ons samen met de vorm van het publieke debat en de wijze waarop macht is georganiseerd. Wij hebben gekozen voor digitalisering omdat de mate van digitalisering – oftewel het uitbesteden van taken aan niet-menselijke actoren – invloed heeft op de vorm van informatie en de communicatie daarvan. Wij willen bevragen hoe en in welke mate verdere vormen van digitalisering en (de)centralisering bevorderlijk zijn voor de democratie.²⁶

Afbeelding 2: De vier toekomstscenario's in een assenstelsel.

²⁶ De assen lijken op ontwikkelingen die in vergelijkbare scenariostudies naar voren komen. Met name het Deloitte-rapport *The Future of News* (2022) is relevant, omdat de methode die hier gehanteerd wordt direct met de onze overeenkomt. Het rapport van Deloitte neemt naast machtsverdeling (uniform/pluriform) ook de rol van nieuwsinformatie in de samenleving (belangrijk/ontwijkend) en het vertrouwen in nieuwsinformatie (hoog/laag) als uitgangspunt. Wat ons betreft is deze opzet normatief eenduidig – en daarmee weinig realistisch – en laat deze opzet ook geen ruimte om de verregeande toepassing van digitale technologieën binnen het informatielandschap kritisch te bevragen.

De mate van digitalisering (horizontale as)

De horizontale as betreft de *mate* waarin het informatielandschap **gedigitaliseerd** is. Een hoge mate van digitalisering betekent dat functies van zenders, media en ontvangers binnen het informatielandschap zijn uitbesteed aan niet-menselijke actoren of actanten.²⁷ Denk hierbij aan het selecteren van informatie voor de ontvanger (uitbesteed aan algoritmen), het controleren van gevoelige content (uitbesteed aan bots) of, in extremere gevallen, het produceren van informatie (uitbesteed aan kunstmatige intelligentie). Analoge alternatieven voor diensten zullen verdwijnen en het leven zal daardoor in grote mate gemedieerd worden door digitale technologie.

De mate van digitalisering binnen het informatielandschap wordt mede gevormd door de rol die (digitale) technologie in de samenleving toebedeeld krijgt. Met name relevant voor dit rapport is het toegenomen gebruik van data als bron van informatie en als uitgangspunt van bedrijfsvoering en beleidsvorming. Deze afhankelijkheid en het vertrouwen in data is direct van invloed op de communicatie (selectie) en aangeboden vorm van informatie en daarmee ook relevant voor het thema van democratie. In dit verband spreken wij ook over *dataficatie* of *dataïsme*.²⁸

In een minder gedigitaliseerd, of 'analoog' informatielandschap is er door externe of interne oorzaken voor gekozen om het gebruik van digitale technieken af te schalen. Denk hierbij aan een tekort aan grondstoffen (die ons dwingen keuzes te maken in het gebruik van grondstoffen voor digitale middelen), toenemende kwetsbaarheid voor digitale oorlogsvoering en ondermijning, of een culturele afwijzing van digitale applicaties (door bijvoorbeeld verslavingsproblemen) en/of (digi-)kapitalisme. Verder hangt de mate van digitalisering samen met de kritische vaardigheden en bereidheid van mensen om met digitale media om te gaan. We verwachten dat er ook in een weinig gedigitaliseerde toekomst nog steeds gebruik wordt gemaakt van digitale middelen en technieken, maar dat deze een minder grote rol in de zullen samenleving spelen.

De machtsverdeling in het informatielandschap (verticale as)

De verticale as betreft de **verdeling van macht** binnen het informatielandschap. Een hoge mate van machtsconcentratie wijst op een centraal informatielandschap. Hierbij wordt informatie hoofdzakelijk via één *medium* van één centraal opererende partij overzien (regie), gemodereerd, geselecteerd (gefilterd) en doorgegeven voordat de informatie bij de ontvanger belandt. Wij spreken hierbij van *informatie-centralisatie*.

Een lage mate van machtsconcentratie (pluriform informatielandschap) betekent dat er minder centrale regie is vanuit één partij, waarbij verschillende media de rol van bemiddelaar tussen zender en ontvanger op zich nemen. Dit kunnen verschillende soorten partijen zijn, zoals techbedrijven, traditionele nieuwsmedia of andere organisaties. In dit verband spreken wij van *informatie-decentralisatie*.

---

²⁷ Kort gezegd is de term actant afkomstig uit actor-netwerktheorie en laat het zien dat het niet-menselijke ook handelingsvermogen bezit.

²⁸ Zie bijvoorbeeld het boek van Miriam Rasch: *Fricatie: Ethiek in Tijden van Dataïsme* (2020). Ook relevant om hier te benoemen is dat data altijd gecreëerd is, en er niet zoiets als 'gevonden' data bestaat. De culturele, sociale en historische omstandigheden waarin data tot stand komt zijn bepalend. Zie bijvoorbeeld het boek *Raw Data is an Oxymoron* van Lisa Gitelman (2013).

De machtsverdeling gaat niet direct over de productie van informatie, maar kan hier indirect wel invloed op hebben. Zo kan het zijn dat de machtscentralisatie van commerciële (online) nieuwsmedia de kwaliteit van informatie aantast.

Overzicht van de vier scenario's

Door de verschillende ontwikkelingen voor de toekomst op het gebied van (de)centralisatie en digitalisering uit te vergroten, komen we tot de volgende vier extreme scenario's. Deze zullen we kort toelichten en vervolgens verder uitwerken en beoordelen aan de hand van ons ideaalbeeld.

Scenario #1 Cyberdictatuur

In het kort: in het informatielandschap domineert één digitaal mediaconglomeraat of een select aantal digitale media-instanties, die praktisch alle functies aan zelflerende algoritmen en efficiënte AI hebben uitbesteed. Nieuwe applicaties nemen steeds meer werk uit menselijke handen. Het is onmogelijk geworden om je af te keren van deze functies zonder een complete paria te worden.

Scenario #2 Digitale degrowth

In het kort: in het informatielandschap domineert een select aantal semi- of niet-digitale mediaconglomeraten, die eventueel aan de overheid verbonden zijn. Onder invloed van digitale degrowth zijn vooral klassieke, centrale media weer in zwang, en zijn persoonlijke en slimme apparaten een zeldzaamheid.

Scenario #3: Eco-enclaves

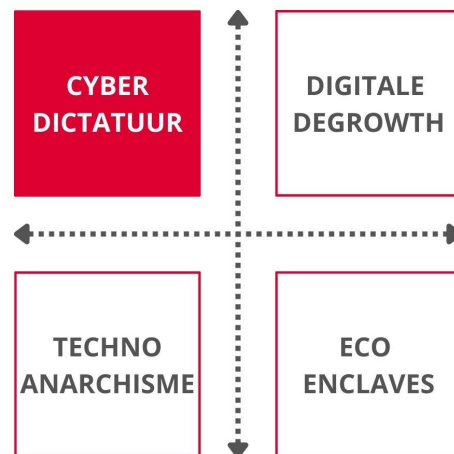
In het kort: het informatielandschap bestaat uit heterogene politieke gemeenschappen die zich organiseren in decentrale, semi-digitale omgevingen (enclaves) die mentaal ver van elkaar verwijderd zijn. Dit gaat gepaard met een 'tragere' (soms inefficiënte) samenleving die minder op digitale communicatie maar meer op lokale initiatieven is ingesteld.

Scenario #4: Techno-anarchisme

In het kort: het informatielandschap bestaat uit een groot aantal (politieke) gemeenschappen die zich terugtrekken in decentrale, digitale omgevingen. Zij werken elk met eigen applicaties die ieder hun eigen regels en prioriteiten kennen. Voor technenuten is veel mogelijk terwijl de digibeten de boot missen en een grote digitale kloof de samenleving verder opbreekt.

Scenario 1: Cyberdictatuur

In het 'cyberdictatuur' scenario is er een autoritaire overheid die samenwerkt met een aantal dominante techbedrijven om hun burgers te onderdrukken. In ruil voor deze samenwerking worden de techbedrijven nauwelijks gereguleerd, waardoor ze hun gang kunnen gaan op het gebied van dataverzameling zonder zich zorgen te maken over privacywetgeving. De techbedrijven voorzien de overheid van technologie om haar burgers te surveilleren, in ruil voor de verzamelde data. De overheid zet allerlei technologische toepassingen in, maar heeft zelf geen expertise meer op dit gebied. Er is dus een sterke wederzijdse afhankelijkheid.

De burger is in dit scenario compleet onbeschermd tegen zowel de onderdrukking van de overheid als de verzameldrang van de bedrijven.

Hoewel burgers veel van hun tijd op de platformen of in metaverse achtige omgevingen zullen doorbrengen, zorgt de zware censuur (opgedragen door de overheid) ervoor dat burgers weinig tot geen betrouwbare informatie tot zich kunnen nemen en dat mobilisatie via sociale media vrijwel onmogelijk wordt. De platformen zullen zowel verslavend zijn als ook een indoctrinerende functie hebben: mensen krijgen geniepige propaganda te zien die moeilijk als zodanig te herkennen is.

Het is duidelijk dat de **autonomie** in dit scenario vrijwel verdwijnt. In het geval van de burger zorgt de vergaande censuur ervoor dat de zend- en ontvangstvrijheid vrijwel verdwijnt, terwijl de overheid zelf geen kennis meer heeft over de technologie die ze zelf gebruiken waardoor ze afhankelijk worden van de techbedrijven. Privacy zal iets uit het verleden worden en burgers zullen zich door de vergaande censuur niet kunnen verenigen via sociale media.

De **menselijkheid** heeft ook te lijden in dit scenario. Groepsvorming wordt moeilijk vanwege angst vanuit de overheid voor mogelijke oppositievorming of andere vormen van verzet. Interculturele communicatie wordt alleen mogelijk met burgers in bevriende landen: communicatie met burgers uit democratieën wordt actief tegengewerkt.

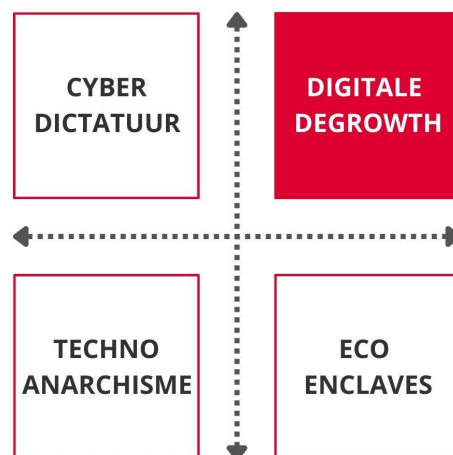
Ook de **rechtvaardigheid** komt in het geding: de overheid zal bepaalde burgers uitsluiten, ongelijk behandelen en discrimineren: de grondrechten zullen niet gewaarborgd worden. Vanwege het gebrek aan onafhankelijke media zal dit plaats kunnen vinden zonder verzet. De techbedrijven zullen algoritmes gebruiken die zo effectief mogelijk zijn, maar waar geen openheid over bestaat en waar ingeslopen vooroordelen grote negatieve effecten kunnen hebben voor burgers.

Om ons voor te kunnen stellen dat dit scenario werkelijkheid wordt, zouden er twee parallelle ontwikkelingen moeten plaatsvinden: er moet verdere monopolisering plaatsvinden op de technologiemarkt zodat er een nog kleinere groep bedrijven ontstaat die vrijwel alle technologie in handen heeft, terwijl ook de overheid meer macht naar zich toe trekt. Verdere monopolisering is niet ondenkbaar, zeker als er geen overheden zijn die dit tegen zullen houden. In het geval van een externe dreiging is het daarnaast denkbaar dat een democratisch gekozen regering onder het mom van 'veiligheid' vergaande inbreuk op de privacy mogelijk maakt, in eerste instantie tijdelijk, om dit vervolgens door te trekken totdat ze vergaande controle hebben over niet alleen de publieke ruimte maar ook de online ruimte. Daarnaast zullen de techbedrijven en overheid hun samenwerking ook intensiveren.

Aanbevelingen om dit scenario te voorkomen zijn bijvoorbeeld het versterken van bepaalde rechten, zoals het recht op privacy en anonimiteit en het verbieden van surveillancetechnologie. Om verdere monopolisering te voorkomen kunnen de techbedrijven opgebroken worden, kan interoperabiliteit vereist worden en kunnen publieke instanties nu al beginnen met het opzetten van een open source infrastructuur. Om dit scenario te voorkomen is het tot slot ook belangrijk dat vrije en kritische journalistiek gestimuleerd wordt, zodat inbreuk op onze rechten vanuit de overheid of vanuit techbedrijven op tijd bekend en bediscussieerd kunnen worden.

Scenario 2: Digitale degrowth

Net als in scenario 1 blijft in dit scenario de macht over informatietechnologie gecentraliseerd, alleen is de mate van digitalisering minimaal. De meeste mensen hebben geen persoonlijke *devices* en slimme huishoudelijke apparaten zijn zeldzaam, zo niet afwezig. Een mogelijke reden waardoor dit scenario werkelijkheid zou kunnen worden, is een overheid die stuurt op digitale *degrowth*, om energie en zeldzame aardmetalen te sparen.

Naar verwachting is er sprake van een grote mate van informatie-ongelijkheid in dit scenario. Door de centralisering van informatie komen de waarden van autonomie, menselijkheid en rechtvaardigheid onder druk te staan. Door propaganda en censuur kunnen een open publiek debat en een goed functionerende democratie eveneens onder druk komen te staan.

De **autonomie** van burgers neemt in dit scenario af, want de grote toename aan zend- en ontvangstvrijheid die het moderne internet gebracht heeft, wordt weer ingeleverd. De oude mediapoortwachters (krant, radio, tv, uitgevers) nemen hun eigen posities weer in, en om hun eigen mening te verkondigen en alternatieve meningen te horen zijn mensen aangewezen op zeepkisten en ondergrondse drukpersen. Tegelijkertijd is het ook makkelijker om je aan

overheidsspionage te onttrekken: DDR-achtige spionage is duurder en minder grondig dan moderne *data farming*.

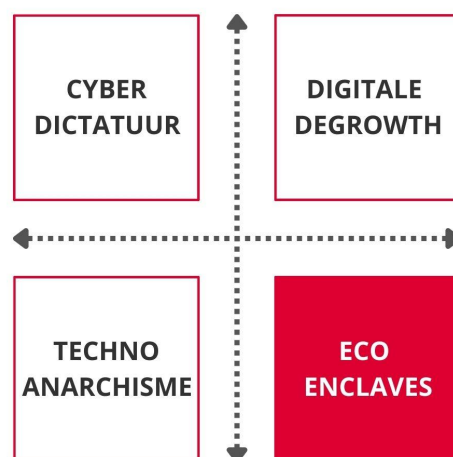
Het effect op **menselijkheid** is ook gemengd. Een centrale informatie-hub is positief voor de veiligheid van burgers en de staat, maar gaat ten koste van politieke vrijheid. Het filteren van ongepaste, haatzaaiende en illegale content wordt makkelijker, maar dit geldt ook voor censurering. Door het ontbreken van digitaal vermaak kunnen cafés, sportverenigingen en andere gemeenschappen een impuls krijgen, maar het emanciperende effect dat het internet heeft gehad op minderheidsgroepen (LHBTIQAP+-groepen, etnische minderheden, neurodivergente mensen, etc.) wordt tenietgedaan omdat deze mensen elkaar in een analoge wereld moeilijker kunnen vinden.

Rechtvaardigheid is moeilijk te garanderen in dit scenario: een groter deel van de informatie staat onder directe redactionele controle. Dat is in zekere zin positief, maar betekent ook dat tegengeluiden onderdrukt kunnen worden. Bronvermelding en falsifieerbaarheid zouden in theorie aanwezig kunnen zijn, maar er is geen structurele factor die dit garandeert. De regie die de gemiddelde burger over het informatielandschap heeft is nihil.

Aanbevelingen om dit scenario te voorkomen (even voorbijgegaan aan een eventuele grondstoffen- of aanvoerketencrisis) zijn vooral het decentraal en zelfstandig houden van media en informatievoorzieningen. Hoe meer losse netwerken er zijn, hoe meer het recht op het zenden en ontvangen van informatie wettelijk is verankerd en hoe meer onafhankelijke, stabiele mediaorganisaties er zijn, hoe moeilijker het voor één actor wordt om alle informatievoorziening naar zich toe te trekken. Dit kan onder overheidsregie gebeuren, zolang de media zelf maar inhoudelijke en organisatorische vrijheid hebben (zie bijvoorbeeld de NPO).

Scenario 3: Eco-enclaves

Net als in scenario 2 is er sprake van een beperkte mate van digitalisering, maar in dit scenario is dat een bewuste keuze vanuit het oogpunt van schaarste. Het idee in dit scenario is om de omvang van het digitale domein en het internet te beperken en niet eindeloos veel data op te slaan in de cloud. Het informatielandschap is meer circulair en de benodigde hardware repareerbaar.²⁹ Er kunnen bijvoorbeeld ook niet meer datacenters worden gebouwd dan er nu zijn, of het worden er zelfs minder.

Om de verdeling van de beperkte hoeveelheid cloudruimte te organiseren wordt in internationale verdragen een basisverdeling gemaakt. Door kleinere gemeenschappen wordt uiteindelijk

²⁹ Een voorbeeld hiervan is de in Nederland ontwikkelde Fairphone, zie <https://www.fairphone.com/nl/>

uitgewerkt waar het cloudrecht, en in bredere zin de digitale technologie, voor wordt gebruikt. Dit scenario gaat dus uit van een multilaterale samenleving.

Kenmerkend voor dit scenario is dat digitale technologie geen grote rol speelt in het dagelijks leven van mensen. Technologie wordt gezien als speelgoed of als gadget.

Door de behoefte efficiënt om te gaan met de beschikbare digitale opties ontstaan er wel open source initiatieven en veel creatieve ideeën. Innovatie wordt daarentegen ook in zekere zin beperkt. Het nieuws is voor iedereen hetzelfde, of op de lokale gemeenschap afgestemd, en redelijk falsifieerbaar. Nieuwsbubbels zullen eerder op het niveau van een gemeenschap ontstaan, dan verstopt op internet.

Dit scenario heeft verschillende kanten die aantrekkelijk zijn. Zo lijkt er in dit scenario meer ruimte te zijn voor menselijk contact en weloverwogen besluiten voor het gebruik van technologie. Gedachteloos scrollen en een overdaad aan advertenties zullen hier minder het geval zijn. Ook neemt de beschikbaarheid van on-demand diensten af en vermindert de behoefte aan efficiëntie en directe service. Toch komen een aantal belangrijke waarden mogelijk in het gedrang.

De waarde **autonomie** staat onder druk in dit scenario, omdat de wereld door minder gebruik van technologie weer trager kan worden. De keuzevrijheid wordt beperkt omdat bepaalde mogelijkheden zouden kunnen verdwijnen, zoals het gebruik van videobellen om afspraken op afstand bij te wonen. Daarnaast staat ook de interoperabiliteit onder druk in dit scenario. Verschillende communities kunnen namelijk verschillende keuzes maken voor het gebruik van digitale technologie. Zo kan de ene gemeenschap kiezen voor het gebruik van digitale technologie voor communicatie en een andere gemeenschap voor het gebruik bij het automatiseren van werk.

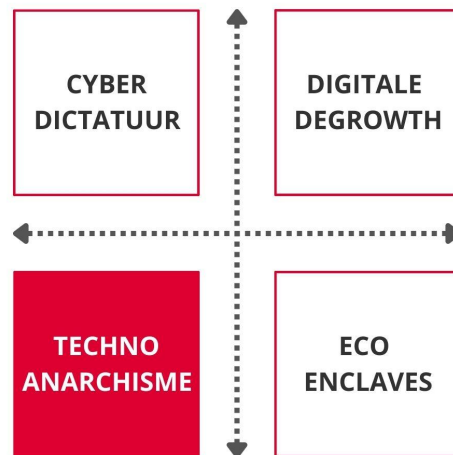
Dit scenario heeft ook effect op de waarde **menselijkheid**. Zo kan een gedeelde publieke ruimte onder druk komen te staan. Daarnaast kan spanning ontstaan over de verdeling van *cloudrecht* of over de keuzes in een community over welke technologie ingezet zal worden. Bovendien wordt interculturele communicatie moeizamer. De winst die de afgelopen jaren op dit gebied geboekt is door het gemakkelijke contact met mensen over de hele wereld kan verdwijnen, waardoor men mogelijk minder goed in staat is zich in te leven in andere zienswijzen of leefstijlen, of in contact te komen met gelijkgestemden in andere communities.

Tot slot staat de waarde **rechtvaardigheid** onder druk. In dit scenario zijn data en digitale technologie namelijk schaars en kunnen zij mogelijk de 'nieuwe olie' worden. Hierdoor wordt het naar verwachting erg duur. Het is voor te stellen dat binnen de bevolking de elite meer cloudrecht of andere digitale mogelijkheden kan bijkopen, zoals bijvoorbeeld het geval is bij emissierechten. Dit maakt digitale technologie minder toegankelijk. De armoedekloof ziet eruit als een technologiekloof. Hiermee samenhangend werkt dit scenario corruptie mogelijk in de hand, zodat mensen met de juiste connecties en/of geld meer digitale middelen kunnen organiseren. Daarnaast is er minder regie op het informatielandschap door kleinere afgesloten communities.

Om de negatieve kanten van dit scenario te voorkomen, kan er aan verschillende **aanbevelingen** gedacht worden. Door te focussen op gelijkheid bij het terugschroeven van het gebruik van digitale technologie kan voorkomen worden dat een tech-elite meer kansen krijgt. Daarnaast zal het belangrijk zijn om initiatieven te ontwikkelen voor het verbreden van het wereldbeeld buiten de bestaande communities. Dit kan een belangrijk taak van het onderwijs zijn bijvoorbeeld. Tot slot moet er een gedeelde technologische basis gezocht worden, waardoor interoperabiliteit mogelijk zal zijn. Dit kan ook bijdragen aan het ontstaan en behoud van een gedeeld wereldbeeld.

Scenario 4: Techno-anarchisme

De opkomst van digitale middelen heeft onze manier van leven en werken veranderd en zal blijven veranderen. Scenario 4, een ongereguleerde digitale wereld, schetst een wereld waarin informatietechnologie toegankelijk is voor iedereen en er weinig controle op het gebruik daarvan is. Dit leidt tot een situatie waarin autonomie goed, menselijkheid beperkt en rechtvaardigheid redelijk goed geborgd is. Het is een uitdaging om een evenwicht te vinden tussen deze waarden.

De voordelen van open source-technologie en innovatie moeten worden benut, terwijl kwetsbare groepen moeten worden beschermd. De overheid moet regels en richtlijnen vaststellen om de veiligheid en de integriteit van de digitale wereld te waarborgen, terwijl tegelijkertijd de vrijheid van meningsuiting wordt beschermd.

Autonomie is een van de meest positieve kenmerken van deze digitale wereld. In deze wereld is open source de norm, en kan technologie vrij worden beheerd door de gebruiker. Dit bevordert de innovatie, waarbij iedereen toegang heeft tot de beste technologieën. Mensen kunnen profiteren van de kracht van technologie om hun doelen te bereiken zonder beperkingen vanuit de overheid of bedrijven.

Menselijkheid is echter een probleem in deze digitale wereld. Digibetisme is het nieuwe analfabetisme, en menselijke controle over de digitale wereld is niet langer realistisch. Mensen die niet kunnen omgaan met technologie worden buitengesloten en kwetsbare groepen worden aan hun lot overgelaten. Bovendien is er een veiligheidsparadox waarin alles end-to-end versleuteld is, zodat spionage onmogelijk is en mensen hun mening onbelemmerd kunnen uiten. Kinderen en kwetsbare mensen worden daardoor niet beschermd door een autoriteit, omdat hun activiteit niet kan worden gecontroleerd en haatdragende of gevaarlijke berichten niet kunnen worden gefilterd.

In deze digitale wereld is **rechtvaardigheid** redelijk goed gewaarborgd, omdat iedereen toegang heeft tot technologie. Het gebrek aan regulering kan echter wel leiden tot piraterij als norm en een toename van cyberoorlogsvoering. Identiteitsfraude is ook een groot probleem. Het is moeilijk om

bedrijven en overheden verantwoordelijk te houden voor hun acties, wat kan leiden tot een gebrek aan vertrouwen in de digitale wereld.

Om deze problemen aan te pakken, hebben we een aantal **aanbevelingen** geformuleerd. Een van de belangrijkste is om nieuwe digitale projecten te sturen en te financieren vanuit de overheid, terwijl tegelijkertijd een open markt wordt gestimuleerd voor bedrijven. Regels vastleggen over internetgebruik kan ook helpen om de kwetsbaarheid van mensen te verminderen en hun veiligheid te waarborgen. Ten slotte moet de overheid bescherming bieden aan kwetsbare mensen, terwijl de gemiddelde gebruiker wordt vrijgelaten om hun eigen privésfeer te creëren op het internet.

Conclusie en aanbevelingen

Ieder van de beschreven scenario belicht een andere mogelijke ontwikkelrichting voor ons informatielandschap en kent zijn eigen voor- en nadelen. Ons ideaalbeeld bevindt zich niet per se in het midden van het diagram, tussen de vier extremen. Wij staan allereerst voor een informatielandschap waarbij er een pluriforme, onafhankelijke tech- en mediasector is en het garanderen van toegankelijke en interoperabele informatie-infrastructuur als een overheidsplicht wordt gezien.

Wij denken dat het huidige informatielandschap uiteindelijk het dichtste in de buurt komt van de cyberdictatuur. Ons ideale informatielandschap bestaat uit een combinatie van de andere drie. De macht van Big Tech is momenteel erg groot en deze bedrijven zijn sterk kapitalistisch ingesteld. Bovendien zijn ze veelal Amerikaans of Chinees en daarmee moeilijk te reguleren voor de Nederlandse overheid (of zelfs de EU). Het is wat ons betreft duidelijk dat de eerste stappen op weg naar ons ideale informatielandschap vooral stappen weg van de kenmerken van een cyberdictatuur moeten zijn.

Om dat ideale informatielandschap dichterbij te brengen en verdere ontwikkeling in de richting van een cyberdictatuur of een van de andere extreme scenario's te voorkomen, staat het laatste deel van dit rapport in het teken van aanbevelingen. Hierbij staat het waarborgen van onze kernwaarden — autonomie, rechtvaardigheid, menselijkheid en duurzaamheid — centraal.

1. Vorm een integrale visie op digitalisering en het informatielandschap

We benadrukken dat de groei van de digitale samenleving geen doel op zich is. Sterker nog, wat ons betreft is de wenselijke mate van digitalisering binnen het informatielandschap op dit moment al (bijna) bereikt. Het zou goed zijn als de overheid op dit vlak kleur zou bekennen. Dit sluit ook aan bij het idee van post-growth, namelijk dat moet worden nagedacht over alternatieven voor het inherent vervuilende karakter van kapitalistische groei.³⁰ Zo is er een actieve relatie tussen de steeds hogere (milieu)belastingen op digitale apparatuur, energie- en dataverbruik aan de ene kant en de digitalisering van ons informatielandschap aan de andere kant. De invulling van het informatielandschap moet intrinsiek verweven zijn met het bredere maatschappijbeeld: hoe moet Nederland er in 2050 uitzien en welke rol speelt het informatielandschap daarin?

2. Verplicht de interoperabiliteit van mediasoftware

Wij sluiten ons aan bij het standpunt van de Europese fractie van GroenLinks dat er een nationale en Europese verplichting tot interoperabiliteit van mediasoftware zou moeten komen. Deze maatregel is reeds onderdeel van de Digital Services & Markets Act (DSA/ DMA) en verdient het benadrukt te worden. Interoperabiliteit verhoogt de vrije keuze van burgers waar het gaat om zend- en ontvangstsoftware. Bovendien kunnen publieke *open source* alternatieven op deze

---

³⁰ Denk hierbij ook aan het werk van het wetenschappelijke bureau van GroenLinks over alternatieven voor de kapitalistische economie. Deze is beschikbaar op: <https://www.wetenschappelijkbureaugroenlinks.nl/onderzoek/voorbij-het-kapitalisme>

manier een veel grotere rol gaan spelen, omdat zij niet langer buiten de deur gehouden kunnen worden door de grote techbedrijven. Ook neemt de directe aantrekkingskracht van bepaalde platforms door deze maatregel af, omdat de prikkel om op grote schaal van hetzelfde platform gebruik te maken afneemt.

3. Introduceer een redactionele aansprakelijkheid voor aanbevolen content

Vanuit het principe van rechtvaardigheid en de wens tot kwalitatieve en transparante moderatie, is het begrijpelijk dat platforms die *content* hosten niet als uitgever aansprakelijk zijn voor de inhoud van die *content*. Daartegenover pleiten wij wel voor een klassieke, redactionele aansprakelijkheid voor content die door een platform aan gebruikers wordt aangeraden (of dat nou algoritmisch of door mensen wordt gedaan). Dit zorgt ervoor dat hostingbedrijven (voldoende) aansprakelijk zijn voor het aanbevelen van schadelijke inhoud en een reputatie hoog te houden hebben, op een manier die aansluit bij het klassieke redactiemodel. Deze opzet draagt bij aan een meer integere informatievoorziening, waarin een balans is tussen enerzijds vrijheid van meningsuiting en anderzijds de bescherming van een gedeeld publiek domein.

4. Koester en ondersteun kwalitatieve journalistiek volgens een NPO-model

Om de kwaliteit en integriteit van informatie te waarborgen, zien we graag dat overheidssubsidies voor kwalitatieve journalistiek worden uitgebreid. Concreet kan dit ertoe leiden dat meer journalistieke instellingen en platforms gestimuleerd worden om hun bronnen duidelijk te vermelden, journalistieke standaarden te eerbiedigen en artikelen vrij toegankelijk te maken (zonder *paywall*). Om te voorkomen dat de overheid directe of indirecte redactionele controle gaat uitoefenen — wat niet de taak van de overheid is — pleiten wij voor een op de NPO geïnspireerd ledenmodel voor nieuwsmedia. Dit model is, zo is in het verleden gebleken, een robuust en veerkrachtig ijkpunt van het publieke debat — en daarmee van de democratie. We benadrukken daarbij dat democratie een proces is, geen kant-en-klaar product, waarbij een kwalitatief sterk publiek debat een randvoorwaarde is. Vragen over grenzen aan de vrijheid van meningsuiting en maatregelen tegen het bestrijden van desinformatie, zijn ook onderdeel van dat debat.

5. Faciliteer de keuzevrijheid door het behoud van analoge informatie

In aanvulling hierop achten wij het van belang om ook de analoge beschikbaarheid van informatie te borgen. Dit doen we door traditionele media te verplichten de analoge informatievoorziening en bijvoorbeeld de post als alternatief voor digitale communicatie te blijven faciliteren. Dit zorgt ervoor dat de consumptie van en communicatie via digitale media een vrije keuze blijft. Op die manier houden we oog voor de verscheidenheid aan voorkeuren en niveaus van digitale geletterdheid in de samenleving.

6. Waarborg de digitale vaardigheden van burgers

Zowel op korte als op lange termijn blijft een gezonde, kritische omgang met (al dan niet digitaal verworven) informatie, digitale applicaties en data (als transactiemiddel en bron van kennis) van groot belang. Burgers moet actief worden geleerd hoe om te gaan met digitale apparaten én kennis. Voor kinderen spelen de scholen daarin een cruciale rol. Voor volwassenen kunnen vrij toegankelijke cursussen daar hulp bij bieden. In wisselwerking met de beschikbaarheid van meer

open source digitale middelen en een sterke, onafhankelijke journalistieke sector zorgt dit ervoor dat burgers altijd vrije toegang hebben tot betrouwbare informatie vanuit verschillende perspectieven en ook de vaardigheden hebben om deze informatie te vinden en te duiden.

7. Geef gebruikers meer autonomie en maak apps minder verslavend

Wat ons betreft moet er kritisch gekeken worden naar bestaande applicaties en interfaces die eigendom zijn van grote internetbedrijven. De inzet van data voor het personaliseren van advertenties en zogenaamde “dark patterns”, waardoor de autonomie van gebruikers wordt ingeperkt, verdienen met name meer kritische aandacht en dienen ingeperkt te worden.³¹ We pleiten voor het al dan niet verplichte herinrichten van interfaces zodat de verslavingsgevoeligheid afneemt, ontvangstvrijheid toeneemt en er meer ruimte ontstaat voor reflectie. We zijn gewend dat apps zoals YouTube, Instagram en TikTok alles aan je voorschotelen en je enkel het gevoel geven dat je daar invloed op hebt. Er kunnen mogelijk ook lessen geleerd worden van alternatieve YouTube-clients, Fediverse-applicaties en open sourceprogramma's, die gebruikers reeds de mogelijkheid bieden om zelf te bepalen wat voor soort algoritme zij gebruiken om hun feed te vullen. Op lange termijn kan, zoals hieronder staat, dan nagedacht worden over een grootschaliger hervorming van de infrastructuur.

8. Investeer in publieke en open source digitale infrastructuur

Op lange termijn raden wij de Nederlandse overheid en/of de Europese Unie aan om een publieke, open source digitale infrastructuur op te zetten. Wij denken aan een model dat lijkt op het Nederlandse initiatief *PubHubs*.³² Kritiek punt daarbij is dat het beheer van deze infrastructuur, maar ook functies zoals filteren en moderatie, bij organisaties met publieke aansprakelijkheid wordt ondergebracht. Publieke waarden dienen daarbij goed gewaarborgd te worden, bijvoorbeeld middels transparante informatie-uitwisseling die op een juridisch toegankelijke manier en zonder tussenkomst van commerciële tussenpersonen is georganiseerd. Specifieke onderdelen van de digitale infrastructuur waarvoor publieke versies zouden moeten worden gemaakt zijn bijvoorbeeld cloudopslag, sociale media en *video hosting*. Wij zijn bekend met het voorstel om Big Tech bedrijven op te knippen, zoals ook door de Europese fractie van GroenLinks bepleit,³³ maar ons inziens is dit slechts een faux-oplossing. Een wendbare, publieke infrastructuur is op de lange termijn de enige manier om binnen het informatielandschap daadwerkelijk ruimte te maken voor publieke belangen en het verslavend commercialisme en dataïsme in te perken.³⁴

---

³¹ Zie ook het korte *Bits of Freedom*-rapport *Wat moet er gebeuren* (2021). Zie:

<https://www.bitsoffreedom.nl/wp-content/uploads/2021/02/20210205-wat-moet-er-gebeuren-v1-1.pdf>.

³² *PubHubs* is een publieke open source infrastructuur die beheerd en gebruikt wordt door publieke organisaties en hun eindgebruikers waardoor publieke waarden er (dus) een grotere rol spelen. Enkele waarden die hierin een rol spelen zijn beveiliging en transparantie, “zo nodig met digitale handtekeningen” en een “garantie van de identiteit van betrokkenen”. Zie het *white paper* op de site voor meer informatie: <https://pubhubs.net/>.

³³ <https://europa.groenlinks.nl/vijf-voorstellen-om-het-internet-te-repareren>.

³⁴ Zie bijvoorbeeld ook James Muldoon, *Platform Socialism: How to Reclaim our Digital Future from Big Tech* (2022).

Dankwoord

Begin december zijn we deze denktank begonnen met twee inspirerende lezingen van Luc Verhey en Paddy Leerssen. Hun inzichten hebben ons erg geholpen tijdens de rest van het proces en we zijn hen daarvoor zeer dankbaar. Ook willen wij onze review board bestaand uit Simona de Heer, Paddy Leerssen en Elisabeth Ijmker van harte bedanken voor hun waardevolle feedback bij de presentatie van onze concept-bevindingen. Tot slot willen wij het bestuur van het Jong Wetenschappelijk Bureau bedanken. Dit eindrapport was niet tot stand gekomen zonder hun hulp, inzichten en organisatie.

Colofon

Deelnemers

Daan Bos
Reinder Bosman
Sem van Boxtel
Juil Evertse
Bram van den Heuvel
Roos van Leeuwen
Rianne Riemens

Met speciale dank van het Jong WB-bestuur aan

Simona de Heer
Elisabeth Ijmker
Wobke van der Kolk
Paddy Leerssen
Kim van Sparrentak
Noortje Thijssen
Luc Verhey
Richard Wouters

Jong Wetenschappelijk Bureau GroenLinks

E-mail: jongwb@groenlinks.nl
Website: www.wetenschappelijkbureaugroenlinks.nl

Bestuur Jong WB 2022

Ernst Hobma
Mary Kachavos
Arthur Oldeman
Dirk Ritter
Hendrik Snijder
Elze Vermaas
Ijsbrand Wildeman

